

Sociologija za novo tisočletje?

Teoretska sinteza Jeffreyja C. Alexandra

1. UVOD

V prispevku bomo poskusili predstaviti nekaj temeljnih značilnosti teoretskih prispevkov sodobnega ameriškega sociologa Jeffreyja C. Alexandra, ki danes ne velja zgolj za verjetno najpomembnejšega ameriškega teoretika, ampak tudi za enega ključnih zagovornikov izredno odmevnega projekta teoretske sinteze v sociološki teoriji. Alexander v zadnjih dveh desetletjih, ki v sociološki teoriji sicer predstavljata predvsem izreden ponoven vzpon evropskega teoretiziranja (Habermas, Bourdieu, Giddens, poststrukturalizem itd.), s svojim delom na nek način rešuje ameriško "čast", po drugi strani pa je ta njegov nekoliko drugačen kulturni kontekst pogosto razlog, da ostaja v evropski sociologiji kar nekoliko spregledan. To velja tudi za Slovenijo, kjer razen prevodov nekaj krajših odlomkov iz njegovih del še ni bilo resnejšega poskusa nekoliko bolj sistematično predstaviti njegove koncepte.¹ To luknjo v našem teoretskem prostoru bomo poskušali vsaj za silo zakrpati s tem besedilom, seveda pa bomo v njem lahko le nakazali na vso širino Aleksandrove misli, ki je v tako kratkem tekstu nikakor ni moč zaobjeti.

V prvi vrsti se bomo osredotočili na Alexandrov projekt teoretske sinteze, ki sicer prestavlja le določen segment njegovih teoretskih prispevkov, a je vseeno toliko pomemben, da lahko zatrdimo, da na nekem najsplošnejšem nivoju osmišlja bolj ali manj vse druge segmente njegovega dela. Da pa bi lahko ustrezno razumeli ta Alexandrov projekt, moramo vsaj na hitro omeniti intelektualni kontekst, v katerem je nastal. V skladu s tem bomo najprej

¹ Manjša izjema je kratka predstavitev tega avtorja v *Kompendiju socioloških teorij* (ur.: Adam, 1995), ki jo je napisala Dana Mesner-Andolšek.

predstavili danes aktualno prizadevanje za teoretsko sintezo različnih socioloških tradicij, v nadaljevanju pa bomo poskusili predstaviti razloge, ki so pripeljali Alexandra do prepričanja, da je ravno *neo-funkcionalistična* revitalizacija Parsonsa najustreznejše izhodišče za takšno sintezo.

Ta kratek pregled nekaterih bistvenih segmentov Alexandrovega dela bomo sklenili s poskusom kritičnega ovrednotenja njegovega modela multidimenzionalne sociologije, ki ga izpelje iz omenjenih nastavkov. Tu bomo zastopali tezo, da Alexander sicer ponuja mnogo zanimivih teoretskih rešitev, da pa kljub temu njegova teoretska sinteza ne dosega ciljev, ki si jih je zadal.

2. SODOBNA SOCIOLOŠKA TEORIJA: POMEN TEORETSKE SINTEZE

Če bi poskusili poudariti eno samo, najpomembnejšo značilnost sodobne sociološke teorije, bi verjetno lahko poudarili prizadevanje za teoretsko sintezo kot morda tisti osrednji metateoretski trend, ki predstavlja skupni imenovalac velikega dela sodobnega sociološkega teoretiziranja. Pisanje mnogih sociologov, ki se resneje spoprijemajo z razmišljanjem o družbenih pojavih na tej abstraktni ravni, namreč v zadnjih dveh desetletjih zaznamuje predvsem želja po preseganju enostranskih pojasnjevalnih modelov, ki so prevladovali v sociologiji vsaj v času reakcije na dominantno vlogo Parsonsovih idej (šestdeseta in sedemdeseta leta), če že ne skozi vso njeno zgodovino. Motiv za takšen premik teoretskega fokusa je očiten: izkazalo se je, da teoretski nastavki (npr. klasični funkcionalizem, etnometodologija, fenomenologija, strukturalistični marksizem itd.), ki se osredotočajo predvsem na en pol družbene dinamike, kljub številnim izjemnim uvidom preveč izgubljajo na "drugi strani". Zanimarjanje drugega pola družbene resničnosti namreč ni sporno zgolj iz nekih načelnih razlogov, ker tako spregledujemo pomemben segment sveta, ki ga hočemo razumeti, ampak predvsem zato, ker sta ta dva omenjena pola v resničnem svetu neločljivo povezana in jih torej ne moremo umetno ločevati, ne da bi se pri tem usodno oddaljili od predmeta raziskovanja. In katera sta ta dva pola družbene resničnosti?

Z dokajšnjo mero poenostavljanja, ki je na tem omejenem prostoru verjetno nujna, lahko označimo zgodovino socioloških teorij (do nastopa omenjenih poskusov teoretske sinteze) kot boj med dvema perspektivama. Na eni strani so teorije, ki tako ali drugače izhajajo iz stališča, da ima pol družbenih *struktur* določeno objektivno lastnost, ki se jo ne da zvesti na lastnosti posameznih akterjev. Še več: te strukture bistveno determinirajo delovanje posameznikov, to pa pomeni, da se mora sociologija pri svojem študiju osredotočiti prav nanje. Takšno razmišljanje je s preformulacijo Comtovega pozitivizma utemeljil Durkheim (Giddens, 1995: 144–146) z metodološkim postulatom o

družbenih dejstvih kot o pojavih *sui generis*. Mehanizem, ki omogoča prednost družbenih struktur pred posamezniki, je pri različnih avtorjih razumljen na številne načine, toda verjetno je najbolj izdelan Parsonsov koncept, kjer je v središču *socializacija*, ki prenaša kulturne vzorce na personalno raven skozi posredovanje *vlog*. Najpomembnejše sociološke teorije, ki bi jih lahko uvrstili v kategorijo strukturalnih pristopov, so funkcionalizem, konfliktna teorija, strukturalizem in nekatere smeri marksizma (npr. Althusser).

Drugi, v kreativnosti človekovega *delovanja* utemeljen pristop, pa izhaja iz pomena posameznikov in njihove vloge pri ustvarjanju družbenega sveta. To razumevanje temelji na prepričanju, da je posebna lastnost človeških bitij, po kateri se razlikujemo od živali, konstruktiven, interpretativen odnos do sveta okoli nas. V tem smislu družbeni svet ni neodvisna, zunanja entiteta, ki povsem determinira človeško vedenje, ampak je sam produkt kreativnih interpretacij, ki jih akterji uporabljajo v procesu medsebojnih interakcij. Glede na to družba ne more biti nič eksternega, prisilnega, tako kot je naravni svet okoli nas, ampak je mreža družbeno konstruiranih pomenov. Da bi dojeli družbo, se moramo torej obrniti k tem pomenom in procesom, v katerih nastajajo, to pomeni (vsaj pri začetniku te smeri, Maxu Weberu), da se moramo pri analizi osredotočiti na posameznikove subjektivne interpretacije. Pomembnejši predstavniki te smeri razmišljanja so Max Weber (zgolj do neke mere), simbolični interakcionisti (predvsem Blumer, dosti manj začetnik te smeri, Herbert Mead), Alfred Schutz, George Homans, etnometodologi itd.

Ne da bi se spuščali v nepotrebno dlakocepljenje o tem, kam kateri od avtorjev res spada in koliko so bili ti avtorji res pristranski pri razlagah (to so sicer teme, o katerih je bilo in prav gotovo tudi še bo veliko povedanega), lahko torej ugotovimo, da so sociologi pred nastopom velikega obrata k teoretski sintezi in integraciji praviloma oblikovali svoje teorije znotraj (zgolj) enega od dveh metateoretskih načel: bodisi so izhajali iz primata struktur bodisi iz kreativnih posameznikov.

To pa se je izkazalo za problem. Pokazalo se je namreč, da vsaka teorija, ki, pa čeprav iz zgolj metodoloških razlogov, pojasnjevanje utemeljuje v enem polu družbene resničnosti, že po definiciji ne samo izgublja drugi pol, ampak navadno tudi konča v spornem ontologiziranju tistega pola, iz katerega izhaja. Glede na to nas torej ne sme presenetiti dejstvo, da so se že v šestdesetih letih pričeli pojavljati pozivi k bolj integralnemu oblikovanju teorij, ki bi *bolj dosledno* upoštevale *oba* pola družbene realnosti, tako mikro kot makro nivo, tako princip kreativnosti akterjev kot emergentne značilnosti družbenih struktur. Najpomembnejše delo te vrste je verjetno *Družbena konstrukcija realnosti* Petra Bergerja in Thomasa Luckmanna (izšlo leta 1967).

Prizadevanje za teoretsko integracijo različnih konceptov in za sintezo do nedavno ostro nasprotujočih si teorij pa je dokončno

preplavilo sociologijo konec sedemdesetih let. Vseh avtorjev, ki so se znašli v tem toku, ne bi bilo smiselno navajati, ker jih je enostavno preveč. Najbolj odmevno delo, ki je v skladu z novim duhom klicalo po preseganju starih konfliktov v oblikovanje neke nove, bolj sintetične teorije, so bila v programskem smislu prav gotovo Giddensova *Nova pravila sociološke metode* (glej 1989; v originalu je knjiga izšla leta 1976). Anthony Giddens je v tem delu predstavil videnje zgodovine sociološke misli kot dolgega boja med omenjenima perspektivama, na konec katerega je postavil strukturacijsko teorijo kot tisti analitični nastavek, ki z upoštevanjem spoznanj obeh tradicij ustrezno presega njune pristranskosti. Eden od pomembnejših prispevkov avtorja, s katerim se bomo ukvarjali v nadaljevanju, Jeffreyja C. Alexandra, je v tem kontekstu ta, da je pokazal na spornost takšnih relativno linearnih interpretacij sociološke teorije. S tem je, kljub določeni nedorečenosti, odprl vrata bolj diferencirani razpravi o pomenu teoretske sinteze za sociološko teoretiziranje.

3. JEFFREY C. ALEXANDER: NOVO TEORETSKO GIBANJE

Alexander na osnovi odličnega poznavanja sociološke klasike pokaže, kako zgodovine sociološke misli ne moremo razumeti v nekem povsem shematičnem smislu, češ da so bile teorije vse do sodobnega obrata k zanimanju za teoretsko sintezo povsem enostranske in glede na to tudi bolj ali manj neprimerne. Po njegovem prepričanju je namreč šele burna teoretska reakcija na dominacijo Parsonsovega funkcionalizma, ki se je pojavila proti koncu šestdesetih let (etnometodologija, strukturalni funkcionalizem, fenomenološka sociologija, teorija menjave, novejše verzije simboličnega interakcionizma itd.), pomenila resnično enostransko, redukcionistično teoretiziranje. Dela socioloških klasikov (Marx, Durkheim, Weber in Parsons) glede na to ne predstavljajo zgolj nekih povsem korektnih teoretskih nastavkov, ki jih ne odnaša bistveno v takšne ali drugačne redukcionizme, ampak celo prepričljive in v marsikaterih segmentih še vedno zelo uporabne poskuse teoretske sinteze (Alexander, 1988; glej tudi Alexander, 1982, in Alexander, 1983). Alexander sicer priznava, da omenjeni avtorji niso uspeli povsem dosledno uravnovežiti pojasnjevalnih shem, tako da vendarle ostaja še dosti dela za sodobne sociologe, ki naj bi to nalogo dokončali, kljub temu pa vztraja, da imamo predvsem pri Webru, Durkheimu in Parsonsu opravka s prepričljivimi in presenetljivo temeljitimi poskusi teoretske sinteze.

Ta trditev seveda poleg upravičene kritike pretiranega shematizma v interpretaciji zgodovine sociološke misli v precejšnji meri postavlja pod vprašaj samo *novost* sodobnega prizadevanja za teoretsko sintezo. V luči te odmevne Alexandrove interpretacije

se namreč izkaže prizadevanje za teoretsko sintezo zgolj kot neke vrste povratek (po dveh desetletjih bolj enopomenskih teoretskih konstruktov) k že vzpostavljeni ravni teoretiziranja. Vendar pa Alexander po drugi strani na nekih drugih mestih vendarle priznava realnost cepitve sociološke teorije tudi v času pred reakcijo na Parsonsa (na primer: 1998: 96). Prav tako gre ravno njemu zasluga za artikulacijo sintagme *novo teoretsko gibanje*, s katero dokaj vehementno označuje rez s sociologijo pred obratom k prizadevanju za teoretsko sintezo in integracijo, to vendarle implicira neko radikalno novost tega projekta. Ali, kakor pravi sam: "Mlajša generacija sociologov je oblikovala agendo povsem drugačne vrste. Četudi med teoretiki mlajše generacije obstajajo bistvene razlike, med njimi ostaja temeljni princip, o katerem se vsi strinjajo: niti mikro, niti makro teorije niso zadovoljive, struktura in delovanje morata biti medsebojno prepletena." (Alexander, 1998: 163) Po njegovem prepričanju je torej ravno prizadevanje za oblikovanje uravnoteženih, integriranih teorij o družbenem svetu tista specifičnost, ki združuje sodobno sociološko teoretiziranje, kljub vsej notranji raznolikosti, v novo teoretsko gibanje, ki označuje sociologijo naših časov.

Kljub določeni nedorečenosti razmerja med trditvijo, da teoretska sinteza v sociologiji ni nič radikalno novega, in tezo o novem teoretskem gibanju lahko ugotovimo, da je Alexander v pomembni meri prispeval k preseganju pretiranega shematizma pri razumevanju zgodovine sociološke misli. Poleg tega so njegovi odmevni spisi o "novem teoretskem gibanju" v pomembni meri pripomogli k utrditvi prepričanja znotraj sociološke skupnosti o tem, da je bistvena značilnost sodobne sociološke teorije prizadevanje za teoretsko sintezo, to je potem verjetno povratno vplivalo na še večjo osredotočenost na ta problem. V tem smislu danes ugotavljamo, da je teoretsko gibanje, ki išče kompleksne in hkrati uravnotežene razlage, na ravni abstraktnega sociološkega teoretiziranja osrednje zanimanje sodobne sociološke teorije. Tudi Alexandrove lastne vizije sodobne sociologije ne moremo ustrezno razumeti izven tega okvirja.

4. NEOFUNKCIONALISTIČNA REVIZIJA PARSONSA

Alexandrov specifični poudarek pri iskanju analitičnega okvirja, ki bi presegel problematične teoretske redukcionalizme, je ta, da po njegovem prepričanju delo slovitega ameriškega sociologa s sredine tega stoletja, *Talcotta Parsonsa*, kljub vsem kritikam, ki jih je doživelo predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih, še vedno predstavlja najustreznejši referenčni okvir za takšen sintetičen oziroma integrativen projekt. Alexander sicer sprejema večino teh kritik kot upravičenih, vendar tudi vztraja, da v osnovi ne spremenijo dejstva, da se je Parsons s svojimi konceptualizacijami doslej najbolj približal idealu prepričljive in mnogostranske razlage fenomena družbenega.

² Čepprav se v zadnjem času odpoveduje vezanosti na to teoretsko šolo. Glej na primer: Alexander, 1997: 5, 12 in 13, ter Ritzer, 1996: 95.

³ Na primer Paul B. Colomy, Samuel N. Eisenstadt, Neil Smelser, itd.

⁴ V angleščini: "Cultural dupes". To sintagmo so potem nekateri sodobni kulturologi prekrstili v še bolj nazorno frazo, "Cultural dupes" (kulturni bebci).

V skladu s tem je Alexandrov napotek ta, da enostavno korigiramo Parsonsa na tistih mestih, kjer se je izkazal za neustreznega, v osnovi pa vendarle ohranimo njegove ključne analitične nastavke. Glede na to teoretsko izhodišče velja Alexander za *neofunkcionalista*.²

Neofunkcionalistični projekt je torej Alexander v sodelovanju z nekaterimi drugimi pomembnejšimi ameriškimi sociologi³ zasnoval na priznanju in upoštevanju mnogih upravičenih kritik, ki so jih na Parsonsa naslavljali njegovi kritiki predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih. Izhajajoč iz teh kritik Alexander pravi, da Parsonsov projekt teoretske sinteze ni uspel predvsem zato, ker je ta avtor pomanjkljivo konceptualiziral bistveno značilnost posameznikovega delovanja, njegovo kontingenčno naravo. "Čepprav je Parsons konceptualiziral mikro-makro povezavo bolj pretanjeno, kot je bila kdaj prej, pa je to storil omejeno. Problem je bil v tem, da je kljub upoštevanju individuuma zanemaril kontingentnost. (...) Parsons je (sicer) imel prav glede tega, da sociologija ne bi mogla obstajati, če bi za topiko mikro analize postavljala analitične individuumne. Vendar pa se je motil v misli, da je sam koncept kontingence mogoče nadomestiti zgolj z relativno socializiranim, konkretnim individuumom. Res, da je odkrival socialno psihologijo, ki je umanjala pri Durkheimu, ampak to mikro analizo je uporabil le za to, da bi trdno koreninil socialno v individualnem." (Alexander, 1995: 284)

Kot rečeno, je Jeffrey C. Alexander kljub temu in drugim očitkom, ki jih je tudi sam naslavljajal na Parsonsa, prepričan, da je analitična shema tega velikega klasika sociološke misli vendarle najustreznejše izhodišče za razmišljanje o družbenih pojavih. Seveda pa je glede na to potrebno najprej korigirati Parsonsove nastavke povsod tam, kjer so se izkazali za pomanjkljive in pristranske. Ker je razmerje do Parsonsa bistveno za razumevanje neofunkcionalizma, si najprej pogledajmo nekaj ključnih kritik Parsonsa, za katere Alexander in drugi avtorji te šole menijo, da so upravičene in da jih je torej potrebno pri nadaljnjem teoretiziranju znotraj funkcionalističnih parametrov resno upoštevati.

Alexander v članku "Neofunctionalism Today: Reconstructing a Theoretical Tradition" (Alexander, 1998) izpostavlja za neofunkcionalistični projekt konstitutivne kritične poglede na Parsonsovo delo. Ker je vseh naštetih preveč za naše omejeno zanimanje, izpostavimo le nekaj najpomembnejših. Kot smo že omenili, se Alexandru zdi pri Parsonsu zelo sporno, da ni uspel v razpravo vnesti nocije kontingence. To "črno skrinjico" človeškega delovanja je po njegovem mnenju nujno odpreti z uporabo določenih konceptov, ki pojasnjujejo menjavo, interpretacijo in pragmatične izkušnje. (ibid.: 68) Prav tako neofunkcionalisti (glej Sciulli, 1986 in 1988; povzeto po Alexander, 1998: 68) ostro kritizirajo pretiran Parsonsov poudarek na socializaciji, ki reducira ljudi na "kulturne odvisnike".⁴ Nadalje Alexander opozarja na Parsonsovo mešanje analitične sheme AGIL in dejanske družbene diferenciacije, to ga vodi k statičnemu pogledu na svet (ibid.):

podobna je tudi Luhmannova kritika, da Parsons reducira družbeno dinamiko na sistemsko analizo skozi postvarjeno štiridelno (AGIL) tabelo. (ibid.) Poleg tega je pomemben tudi prispevek Goulda in Colomyja, ki pravita, da so funkcionalni modeli, ki izhajajo iz organicističnih teorij, nujni, a hkrati obvezno nezadostni. Pri konceptualizaciji družbenih procesov je po njunem prepričanju potrebno uporabiti tudi druge modele razvoja, kajti Parsonsova shema lahko v najboljšem primeru pojasni "glavni trend", ne pa tudi dejanskih razvojnih prebojev. (ibid.: 69) Po mnenju ameriških neofunkcionalistov je namreč videnje družbene evolucije kot zgolj progresivne funkcionalne diferenciacije precej problematično. (glej Colomy, 1995) Alexander tudi pravi, da so neofunkcionalisti priznali Parsonsovo implicitno ideološko pristranskost, implicitni konservativizem. Holton in Turner tako na primer opozarjata na možnost, da je Parsons bolj ali manj edini pomembni sociološki teoretik, ki je praktično brez zadržkov slavil modernost, zato ker prihaja iz dežele, ki ni doživela uničujočih posledic prehoda iz fevdalizma v kapitalizem (Alexander, 1998: 70). Poleg tega pa neofunkcionalisti priznavajo, da Parsonsov model zgodovine z vrhom v sodobni pluralni ameriški družbi odraža tipične liberalno-demokratske vrednote. (ibid.)

Da bi presegli te slabosti Parsonsovega dela, so se neofunkcionalisti z Alexandrom na čelu obrnili k nekaterim drugim teoretskim usmeritvam, ki bi z drugačnimi koncepti in poudarki lahko dopolnile pomankljivosti Parsonsove teorije. V tem smislu Alexander v samo središče neofunkcionalističnega projekta postavlja dve zahtevi. Prvič, neofunkcionalisti naj stopijo v intenziven dialog s sociološko klasiko, in to predvsem z avtorji, iz katerih je Parsons največ črpal (Durkheim, Weber itd.). Pri teh avtorjih lahko podrobna analiza pokaže, da jih je Parsons v določenih segmentih neustrezno razumel, to lahko koristi pri korigiranju pomanjkljivih ali celo napačnih Parsonsovih teoretskih izhodišč. (Alexander, 1988: 72) Prav tako morajo neofunkcionalisti po Alexandrovem prepričanju posvetiti veliko pozornosti tistim avtorjem (predvsem Karla Marxa), ki jih je Parsons zaradi takšnih ali drugačnih razlogov namenoma spregledoval. Po Alexandru lahko namreč tudi te spregledane teoretske tradicije veliko pripomorejo k ustrežnejšemu, neredukcionističnemu pristopu k sociološki analizi. (ibid.)

In drugič, neofunkcionalisti naj že na samem začetku projekta stopijo tudi v dialog z mikrosociološko tradicijo. Po Alexandrovem prepričanju so namreč lahko koncepti in spoznanja, ki so jih razvili sociologi te tradicije (na primer Mead, Goffman, Husserl, Schutz, zgodnji Garfinkel itd.), nadvse koristni pri preseganju normativne makro pristranskosti Parsonsa. (Alexander, 1998: 72–73) S spoznanji o kontingenčnosti reda, o procesualnosti nastajanja pomenov v interakcijah lahko ta tradicija v pomembni meri dostavi že izdelana razumevanja in koncepte o natanko tistih segmentih družbene

dinamike, ki Parsonsu zaradi makro fokusa polzijo skozi prste. Ali, kakor pravi Alexander: "Ker Parsons ni priznal problema kontingenčnosti delovanja, ni presenetljivo, da njegov odnos do mikrosociološke tradicije ni nikoli šel prek ceremonialnih opazk o tem, koliko se spoznanja te tradicije približujejo njegovim. V nasprotju s tem je za neofunkcionalizem priznanje razlike med mikrosociologijo in ortodoksno (parsonsovsko) tradicijo bistvenega pomena, saj se lahko šele s tem prva vzpostavi kot množica teoretskih resursov, ki lahko pomagajo neofunkcionalizmu preseči slabosti ortodoksije." (ibid.: 73)

Tema dvema zahtevama po dialogu z nefunkcionalističnimi teoretskimi tradicijami pa Alexander v programskem spisu dodaja še zahtevo po nenehnem sprotne preverjanju vseh novih konceptov, ki pa ne sme biti, kakor se je dogajalo v klasičnem funkcionalizmu, usmerjeno k afirmiranju ene, vseobsegajoče konceptualne sheme, kajti takšna strategija pripušča malo kritičnih odstopanj. Po Alexandrovem prepričanju mora biti empirično raziskovanje avtonomno, se pravi zgolj ohlapno vezano na osnovno teoretsko logiko te šole, saj se tako odpira prostor tudi za spoznanja, ki ne potrjujejo predpostavke ortodoksije. (ibid.)

5. ALEXANDROVA MULTIDIMENZIONALNA SOCIOLOGIJA

Alexandrov teoretski program, ki smo ga tukaj predstavili v najbolj grobih obrisih, torej izhaja iz predpostavke, da Parsons, ki je pod udarom številnih kritik v sedemdesetih letih praktično izginil iz sociologije kot relevantna teoretska referenca, kljub pomanjkljivostim predstavlja najustreznejši konceptualni okvir za oblikovanje analitične sheme v družbi. Glede na mnoge luknje v Parsonsovi teoriji je seveda na prvem mestu neofunkcionalistične rekonstrukcije funkcionalizma ravno naloga korekcije teh pristranskih nastavkov, a to še ne pomeni, da se domet te teoretske usmeritve s tem konča. Alexander namreč, upoštevajoč omenjene pomanjkljivosti Parsonsa, oblikuje nekaj dokaj inovativnih splošnih napotkov za neofunkcionalistično teoretiziranje, ki jih bomo tu povzeli po Ritzerju (1996: 124).

Prvič, neofunkcionalizem operira z opisnim modelom družbe, po katerem je ta sestavljena iz elementov, ki z interakcijo oblikujejo določene stabilne vzorce, ti pa potem omogočajo sistemu, da se izdiferencira iz okolja. Različni deli sistema so med seboj sicer povezani, vendar medsebojnih interakcij nikakor ne določa neko presegajočo silo. V tem smislu neofunkcionalizem zavrača vsak monokavzalni determinizem in je kot teorija odprt in pluralističen. (ibid.)

Drugič, neofunkcionalizem posveča enako mero pozornosti tako redu kot delovanju. Na ta način poskuša Alexander preseči omenjeno nagnjenost klasičnega funkcionalizma k precej ekskluzivnemu

fokusu na makro razmerja (družbene strukture, norme, kultura itd.) in na njihov doprinos k redu. Kot smo že omenili, se poskuša Alexander z naslanjanjem na koncepte, ki so bili razviti v mikrosociologiji, osredotočiti v enaki meri tudi na mikro relacije, predvsem seveda na delovanje. Pri tem je pomembno tudi to, da se neofunkcionalizem ne osredotoča zgolj na racionalno delovanje, ampak upošteva kot pomemben dejavnik tudi ekspresivno delovanje. (ibid.)

Tretjič, neofunkcionalizem sicer ohranja tipično strukturalno-funkcionalistično zanimanje za družbeno integracijo, vendar ne v smislu obstoječega dejstva, temveč realne *možnosti*. Neofunkcionalizem glede na to priznava deviantnost in socialno kontrolo kot realnost družbenih sistemov, to pomeni, da ga, podobno kot klasične funkcionaliste, zanima družbeni ekvilibrij. Razlika je v tem, da družbeni ekvilibrij pri neofunkcionalistih ni razumljen kot nekaj danega, ampak zgolj kot referenčna točka za funkcionalno analizo, kjer se šele poskuša dognati, kateri so tisti procesi, ki prispevajo k temu ekvilibriju. (ibid.)

Četrtoč, neofunkcionalizem sprejema tradicionalno Parsonsovo ločevanje med posameznikom, kulturo in socialnim sistemom. Poleg tega, da so ti koncepti ključni za delovanje družbene strukture, vodi interpenetracija med sistemi po mnenju neofunkcionalistov k tenziji, ki je nenehen vir družbenih sprememb in družbene kontrole. (ibid.)

Petič, neofunkcionalizem se osredotoča na družbene spremembe v procesih diferenciacije znotraj sistemov kulture, posameznika in socialnih sistemov. V tem smislu so družbene spremembe razumljene ne kot proizvajalke konformnosti in družbene harmonije, ampak kot vir individualizacije na eni strani in institucionalizacije na drugi. (ibid.)

In končno, šestič, Alexander trdi, da neofunkcionalizem implicira neodvisnost konceptualiziranja in teoretiziranja od drugih ravnih sociološke analize. (ibid.)

Pri teh programskih smernicah verjetno takoj pade v oči, da se je na tem nasplošnejšem nivoju težko ne strinjati z Alexandrom. Načela, ki jih predstavlja, so korektna in pokrivajo praktično vsa podočja družbenega, ki bi morala zanimati sociologe. Vprašanje, ki se seveda takoj postavi, pa je tole: v kakšni meri je Alexander v delu uspel ta splošna načela operacionalizirati? Teza, ki jo bomo zagovarjali, je, da Alexander pri operacionalizaciji teh načel ni bil pretirano uspešen.

Problema sta predvsem dva. Najprej je potrebno opozoriti, da Alexander na zelo redkih mestih ponuja kakšne bolj izdelane, vsebinske nastavke za konkretno sociološko analizo. Za zdaj namreč še ni uspel predstaviti ničesar, kar bi vsaj približno spominjalo na koherenten pojasnjevalni teoretski sistem, ki bi vseboval niz pojmov in konceptov, postavljenih v mrežo jasnih medsebojnih relacij. Trditve tako ostajajo na nivoju velike splošnosti in načelnega pozivanja k združevanju različnih ravnih analize v kombinaciji z upoštevanjem spoznanj različnih socioloških teoretskih tradicij. Alexander se s tem sicer izogne problemom, ki se pojavijo na primer Giddensu, ko

hoče podobno eklektične nastavke konkretizirati v set smiselnih teoretskih premis, ampak cena, ki jo plača, je velika: teorija je bolj podobna množici nekih načelnih izrekov, ne pa teoriji, ki bi imela jasne pojasnjevalne kapacitete. Glede na to lahko sklenemo, da je na tem nivoju Alexandrovo delo kot teorija nedorečeno, eklektično, nejasno in presplošno. V tem smislu ne more biti presenetljivo, da se mnogim kritikom spričo Alexandrovega eklekticističnega nabiranja konceptov po različnih tradicijah sociološke analize postavlja tudi vprašanje, koliko ima neofunkcionalizem, kot ga razume Alexander, že na tem najsplošnejšem nivoju, v sebi sploh še kaj funkcionalističnega. (Turner in Maryanski, 1995)

Po našem prepričanju je to vprašanje vsekakor smiselno, kajti Alexandrovo izposojanje teoretskih rešitev pri zelo različnih šolah sociološkega teoretiziranja je resnično zelo ekstenzivno. Zelo verjetno je, da bi se Alexander soočil s paradoksi, ki jih prinaša takšno neselektivno sprehajanje skozi različne koncepte, na točki, ko bi oblikoval bolj dorečene nastavke za sociološko analizo, ker pa se tega projekta (še) ni lotil, moramo njegove ideje pač jemati takšne, kot so. Na tem nivoju pa se nam kaže, da Alexander vendarle skuša ohraniti nekaj specifično funkcionalističnih poudarkov; to je zanimivo za nas v kontekstu vprašanja teoretske sinteze, ki je predmet našega zanimanja.

Jeffrey C. Alexander je namreč oblikoval, izhajajoč iz postavk, ki smo jih navedli že na prejšnjih straneh, model *multidimenzionalne sociologije*, ki naj bi s širino zajela vse ravni družbene analize. Za nas je pomembno dejstvo, da Alexander kljub načrtovani širini modela pripisuje analitični primat kolektivno-normativnemu nivoju, kar je po našem mnenju drugi problem njegove operacionalizacije abstraktnih načel, ki jih je postavil: kljub gorečemu prizadevanju za teoretsko sintezo in integracijo domneva, da je en (makro) nivo družbene dinamike okvir za analizo drugega (mikro). Poglejmo.

Alexander splošni okvir za analizo družbenih relacij najprej loči na štiri sfere skozi dve osi. Prva se nanaša na *problem reda* in je organizirana vzdolž mikro-makro kontinuuma družbene realnosti. Alexander razume red na kolektivnem (makro) nivoju kot nekaj, kar nastane zunaj posameznika, kar ima kolektivni značaj, na individualnem (mikro) nivoju pa red nastaja kot posledica pogajanj v interakcijah med posamezniki. (Ritzer, 1996: 362) Druga os se nanaša na *problem delovanja* in je organizirana vzdolž materialistično-idealističnega kontinuuma. Na materialni strani je delovanje instrumentalno in racionalno, na idealistični strani pa je normativno, neracionalno in afektivno. (ibid.)

S križanjem teh dveh osi dobimo abstraktno analitično shemo s štirimi polji. Sfera *materialnih struktur* obstaja v kolektivnem in predstavlja področje racionalnega in instrumentalnega delovanja, *sfera racionalnega delovanja* obstaja v individualnem in prav tako predstavlja področje racionalnega in instrumentalnega delovanja

(tokrat posameznikov), sfera *norm* potem obstaja v kolektivnem in predstavlja polje normativno-idealističnega delovanja, sfera *voluntarističnega delovanja* pa obstaja na individualnem in tudi vsebuje normativno-idealistične komponente. (glej Ritzer, 1996: 363) S takšno razdelitvijo dobi torej Alexander precej široko shemo, ki precej neortodokсно učinkovito zajema polje družbenega. Ta shema pa mu ne rabi toliko za opis kompleksnosti družbenih procesov kot takih, temveč kot napotek za analizo. Ta moment je za nas bistven, kajti zdi se, da je Alexander izdelal štiridelno shemo samo zato, da bi utemeljil *analitični primat enega od teh štirih nivojev*. Po njegovem prepričanju je namreč sociološka analiza, ki izhaja iz mikro nivojev, "teoretska napaka", saj ne more pojasniti sui generis narave kolektivnih fenomenov in se v tem smislu konča v popolni naključnosti in nepredvidljivosti. (ibid.: 362–363)

Izhajajoč iz tega prepričanja, Alexander predlaga, da se sociološka analiza začne na kolektivno-normativnem nivoju (sfera *norm*), kajti samo takšen pristop naj bi omogočil uvid v presečišče kolektivnega reda in individualnega voluntarizma, torej v tisto točko, kjer družbeno kot tako nastaja. Glede na to mora biti torej sfera norm (dediščina Parsonsa je tu več kot očitna) po Alexandru ključni segment zanimanja sociologov. Po njegovem prepričanju ta nastavek seveda ne izključuje analize drugih treh konceptualnih polj, ki jih predstavlja, je pa pomembno, da pričnemo analizo pri normah, saj je, kot smo videli, za sociologijo mikro perspektiva kot izhodišče neustrezna, prednost pred makro sfero materialnih struktur pa ima analiza norm po Alexandru zato, ker so viri reda v družbi internalizirani in ne eksternalizirani kot neke oprijemljive materialne strukture. (ibid.) Osredotočanje na norme tako po Alexandru omogoča razumevanje reda (ki je v posameznikih ponotranjen) in voluntarističnega delovanja (saj so norme v njegovem modelu del neinstrumentalnega pola delovanja).

Po Alexandru moramo torej zavrniti mikrosociološke perspektive, saj ne morejo pojasniti, kako nastaja družbeni red, zato se zatekajo k poskusom tihotapljenja različnih nadindividualnih fenomenov v mikro teorije, kar je seveda nesmiselno (ibid.: 363–364). Sicer tudi makro perspektive niso brez šibkih točk, še posebej glede "izpogajanega" reda, ki nastaja v interakciji med posamezniki (ibid.), vendar je to po njegovem mnenju manjše zlo, ki ga pač moramo vzeti na znanje.

6. NEUSPEŠNA TEORETSKA SINTEZA?

Pri povedanem je zanimivo iz perspektive našega zanimanja za teoretsko sintezo dejstvo, da se je Alexander s temi razvijanji precej oddaljil od deklariranega zanimanja za teoretsko sintezo. Njegov model multidimenzionalne sociologije namreč v praksi pušča dosti manj prostora mikrosociološkim perspektivam, kot avtor zahteva na

⁵ *Podoben potencial smo identificirali tudi pri Luhmannu, ki zamenjuje koncept subjekt:objekt z diferenco sistem:okolje. Glej: Stankovič, 1997.*

načelnem nivoju. V programu Alexander sicer pravi, da se sociološka analiza ne sme ustaviti pri analizi sfere norm, temveč mora po ustrezni konceptualizaciji tega polja nadaljevati z analizo tudi drugih polj družbenega, toda to po našem mnenju ni dovolj. Takšna smer analize ne more biti nič drugega kot to, kar je Margaret Archer poimenovala *zlitje navzdol* (Archer, 1995), se pravi teoretska strategija, ki pojasnjuje mikro dinamiko skozi prizmo njenih makro okvirjev. Glede na to je očitno, da Alexandru umanjka že na tem splošnem programskem nivoju razumevanje obratnih procesov, mikro-k-makro, prav tako pa tudi vpliv materialnih struktur na normativno sfero. Izhajajoč iz tega lahko torej izigramo Alexandrovo načelno retoriko o pomenu teoretske sinteze nasproti njegovim lastnim nastavkom: če je projekt teoretske sinteze in integracije res ključna naloga sodobne sociologije, zakaj potem Alexander izhaja iz tako omejenih postavk, ki se že v naprej obsojajo na redukcionizem?

Če povzamemo, lahko torej ugotovimo, da se v Alexandrovem delu kaže določena napetost med dvema zahtevama, ki jima hoče na vsak način ugoditi, pa mu ne uspe ravno najbolje. Najprej poskuša oblikovati prepričljivo sintezo različnih teoretskih nastavkov v kombinaciji z integracijo različnih ravni analize (mikro in makro), pri tem pa se, drugič, želi naslanjati predvsem na (sicer modificirane) Parsonsove koncepte. Ker pa je v samem temelju Parsonsovega razmišljanja (sicer resda ne povsem dogmatičen) fokus na kulturo, ključni moment družbene integracije, se pravi na tipični makro okvir celotne družbene dinamike, je Alexander pred načelno dilemo z dvema možnostma: ali naj razgradi Parsonsovo teorijo z uvajanjem mikro korektivov do te mere, da ne bo od nje ostalo nič prepoznavnega, ali pa naj ohrani nekatere ključne Parsonsove poudarke za ceno dokaj vprašljivega poskusa teoretske sinteze. Kot smo videli, se je Alexander odločil za slednjo možnost, ki je sicer povsem legitimna, vendar vseeno dovolj enostranska, da njegovo delo na tej ravni uvrstimo pod rubriko neuspešnih teoretskih sintez.

Pri tem velja omeniti, da Alexandrovo sledenje Parsonsovim napotkom v zadnjem času, ko se oddaljuje od neofunkcionalizma in razvija nove rešitve, dobiva še izrazitejše poteze. Tukaj mislimo predvsem na vedno bolj poudarjeno zanimanje za *kulturo* kot referenčni okvir normativne sfere, ki pa je za Alexandra zanimiv predvsem kot možnost preseganja celotne mreže konceptov, ki izhajajo iz novoveškega analitičnega para subjektivizma in objektivizma (Alexander, 1998: 211 in 214; Alexander, 1994a). Tukaj torej vidimo razmišljanje, ki nadaljuje tradicijo Parsonsovih rešitev, po drugi strani pa moramo biti vendarle previdni, saj z nakazovanjem pomena preseganja diskurza, vezanega tako za subjektivizem kot objektivizem, Alexander odpira polje novih možnosti, ki potencialno pomenijo vzpostavitev diskusije o problemu teoretske sinteze na nekem povsem novem nivoju.⁵ To pa bi lahko bilo zelo zanimivo.

Alexandrov temeljni argument je ta, da sodobne mikrosociološke tradicije izhajajo iz nocije "kreativnih akterjev" zaradi tipično zahodnjaške ideološke pristranskosti, ki ima posameznika za najvišjo vrednoto. (Alexander, 1998: 217, 218) Po njegovem mnenju je takšna miselna strategija zgolj slavljenje narativnega diskurza, ki je temelj demokracije. Namesto tega bi veljalo po njegovem prepričanju dekonstruirati posameznika kot avtonomno bitje, kajti s tem bi hkrati odpadla tudi družbena struktura *kot nekaj* posameznikom *zunanjega*. Alexander namesto tega konceptualnega para (posameznik: struktura kot derivat novoveške filozofije subjekta) ponudi koncept kulture, ki jo razume kot del posameznikovega notranjega okolja. (ibid.: 221) Očitno gre tu za neke precej zanimive teoretske rešitve, vendar moramo pri tem nemudoma opozoriti, da imamo opravka z nekimi še povsem novimi analitičnimi premiki, ki jih avtor verjetno še ni čisto dokončno domislil. Glede na to smo se tukaj ustavili zgolj toliko, da nakažemo, da Alexander vendarle teoretskega projekta (še) ni končal z nekoliko nerodnim kombiniranjem prizadevanja za revizijo Parsonsa in hkrati za teoretsko sintezo. V tem smislu seveda velja sklep, ki ga bomo naredili, zgolj za njegov neofunkcionalistični projekt.

Kot smo že nakazali, je po našem prepričanju ključni problem Alexandrovega neofunkcionalizma neustrezna operacionalizacija sicer korektnih splošnih načel. Alexander tako v delu ponudi celo serijo zelo privlačnih napotkov o pomenu teoretske sinteze in integracije, o nujnosti korigiranja enostranskih Parsonsovih poudarkov s spoznanji mikrosociološke tradicije in podobno, potem pa pri teh splošnih načelih bolj ali manj ostane, v tistih redkih segmentih, kjer to splošnost presega z nekimi bolj konkretnimi napotki za analizo, pa postavi s presenetljivo ostrim zanikovanjem pomena mikro analize in izpostavljanjem analitičnega primata analize sfere normativnega pod vprašaj večino splošnih načel. Glede na to razumemo Alexandrovo delo v tej fazi kot sicer mestoma zanimivo, a vendarle v osnovi neuspelo v oblikovanju teoretske sinteze. Na ta način se Alexander uvršča med tiste sociologe (Bourdieu, Habermas, Archerjeva in Luhmann), ki kljub načelnemu prizadevanju za teoretsko sintezo ne uspejo oblikovati prepričljivo uravnoteženih in integriranih kompleksnih teoretskih nastavkov; odnaša jih v analitično pristranskost v korist struktur in makro relacij.

LITERATURA:

- ADAM, F. (urednik) (1995): Kompendij socioloških teorij. *Ljubljana: ŠOU.*
 ALEXANDER, J. C. (1982): Positivism, Presuppositions and Current Controversies. *London in Hen ley: Routledge & Kegan Paul.*
 ALEXANDER, J. C. (1982a): Antinomies of Classical Thought: Marx and Durkheim. *Berkeley: University of California Press.*
 ALEXANDER, J. C., (1983): The Classical Attempt at Theoretical Synthesis: Max

- Weber. Berkeley: University of California Press.
- ALEXANDER, J. C., (1988): Action and its Environments. Toward a New Synthesis. New York: Columbia University Press.
- ALEXANDER, J. C. in SZTOMPKA, P. (1990): Rethinking Progress: Movements, Forces, and Ideas at the End of the 20th Century. Boston: Unwin Hyman.
- ALEXANDER, J. C. in SEIDMAN, S. (ur.) (1994): Culture and Society: Contemporary Debates. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALEXANDER, J. C. (1994a): "Analytic Debates: Understanding the Relative Autonomy of Culture", v: Alexander, J. C. in Seidman, S. (ur.), Culture and Society. Contemporary Debates. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALEXANDER, J. C. (1995): "Od redukcije k povezavi: pregled razprave o mikro-makro povezavi", v: ADAM, F. (ur.), Kompendij socioloških teorij. Ljubljana: ŠOU.
- ALEXANDER, J. C. (1998): Neofunctionalism and After. Malden in Oxford: Blackwell Publishers.
- ARCHER, M. S. (1995): Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
- COLOMY, P. B., (1995): "Recent Developments in the Functionalist Approach to Change", v: McQuire, D. (ur.), Readings in Contemporary Sociological Theory. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- GIDDENS, A. (1989): Nova pravila sociološke metode. Ljubljana: Filozofska fakulteta in ŠKUC.
- GIDDENS, A. (1995): The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press.
- SEIDMAN, S. (1998): Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era. Malden in Oxford: Blackwell Publishers Ltd..
- STANKOVIČ, P. (1997): "Razmislek o Luhmannovi sistemski teoriji v kontekstu problema delovanja", Družboslovne razprave 24–25, vol. XIII. Ljubljana: Ištitut za družbene vede.
- TURNER, J. H. in MARYANSKI, A. R. (1995): "Is Neofunctionalism Really Functional?", v: McQuire, D. (ur.): Readings in Contemporary Sociological Theory. From Modernity to Postmodernity. Englewood Cliffs: Prentice Hall.